

KUR'ÂN VE KİTÂB-I MUKADDES'E GÖRE YÛNUS KISSASI

Kadir POLATER*

ÖZET

Bu makalede Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'teki Yûnus peygamber kıssasını ele aldık. Giriş bölümünde Yahudi geleneğinin Kur'ân tefsirlerine etkisi bağlamında Kur'ân kıssaları ve Kitâb-ı Mukaddes kıssaları arasındaki temel farklara değindik. Daha sonra birinci bölümde Yûnus Peygamberin kişiliği hakkında genel bilgiler verdik. İkinci bölümde ise Yûnus kıssasını şu üç ana safha halinde inceledik: i. Peygamber olarak gönderilişi, ii. Gemiye binışinden büyük bir balık tarafından yutuluşuna ve ardından karaya çıkmasına kadar geçen süreç, iii. Tebliğ görevine başlaması süreci. Makaleye göre bu kıssayla ilgili her iki kitaptaki farklılıklar, Kur'ân kıssalarının Kitâb-ı Mukaddes'ten alınmayıp tamamen vahye dayandığına bir örnek teşkil eder. Buna ilave olarak tefsir geleneğimizdeki isrâiliyyâttan, özellikle Yahudi Midraş geleneğinden yapılan nakillerin teolojik anlamdan ziyade tarihsel oluşu göze çarpar.

Anahtar Kelimeler: Peygamberlik, Kitâb-ı Mukaddes, Yûnus Kıssası, İsrâiliyât, Ehl-i Kitâb

ABSTRACT

We have discussed Jonah's story in Qur'an and Bible. We have mentioned some basic differences between the stories of Qur'an and Bible's in the context of Jewish tradition within the exegesis of Qur'an in the Introduction. Then we have informed about Jonah's personality in the first chapter. We have examined Jonah's story in three basic episodes in the second chapter: i. His being sent as a prophet, ii. The process since his boarding on a ship up to his being swallowed by a big fish and then his landing, iii. The process of starting the prophethood. Jonah's story in Qur'an has two points that attract our attentions: Firstly, the differences on this story between two scriptures form an example that the stories of Qur'an are based entirely on "divine revelation" and not be quoted from the Bible itself. Secondly, the narratives from isrâiliyyat, especially Midrashic tradition in our tradition of exegesis are more historical data rather than theological meaningful.

Key Words: Prophethood, Bible, Jonah's story, Israilites, The People of the Scripture

Giriş

Kur’ân-ı Kerim’de, “kıssa (çoğulu: kasas)” diye isimlendirilen geçmiş toplumlarla ve peygamberlerle ilgili olayların, Kitâb-ı Mukaddes’te de yer aldığı ve bunlar arasında ilk bakışta bazı benzerlikler olduğu göze çarpmaktadır. Bu benzerliklerin, Batılılarca ortaya atılan, “Kur’ân’daki kıssaların Kitâb-ı Mukaddes’ten alındığı”¹ tezine dayanak oluşturduğu görülür. Bu iddianın; Kur’ân’ın, Allah tarafından gönderilmeyip Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından yazıldığını ispata yönelik bir çabanın ürünü olduğu söylenebilir.

Şu âyette Kur’ân’da yer alan kıssaların tamamen vahye dayandığı bildirilmektedir: “*Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık*.”² Şu âyette de kendisine vahyedilmeden önce Hz. Peygamber’in bu kıssalardan habersiz olduğuna dikkat çekilmektedir: “*Ey Muhammed! Biz bu Kur’ân’ı vahyederek, sana en güzel kıssaları anlatıyoruz. Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin*.”³ Bu âyetteki “*Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin*” ifadesine, Hz. Muhammed’in yaşadığı toplumda anlatıla gelen Kitâb-ı Mukaddes ve Yahudi geleneğine âit kıssalardan tamamen “habersiz” ve onlara karşı “kayıtsız” olduğu şeklinde bir anlam yüklemek oldukça zordur. Buna karşılık bu ifadede, şu âyette de bildirildiği gibi, Muhammed (s.a.v)’in bilmediği tarihî olayları tüm gerçekliğiyle Kur’ân’dan öğrendiği anlamı çıkarılabilir: “*Ey Muhammed! Onların olaylarını sana Biz gerçek olarak anlatıyoruz*.”⁴ Buna göre Kur’ân’daki kıssalar vasıtasıyla, Kitâb-ı Mukaddes ve Yahudi geleneğine âit haberler tasahih edilmiştir.

Yine Kur’ân’daki kıssaların anlatımındaki belâgat, fesâhat ve üslûb da, bu kıssaların tamamen vahye dayandığını gösterir. Âyette (Yûsuf, 12/3) Kur’ân’ın kıssalarının “*en güzel kıssalar*” olarak nitelendirilmesi,⁵ onların hem üslûb, belâgat ve beyân açı-

* Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi. e-mail: kadirpolater@msn.com

¹ Geniş Bilgi için bkz; Mustafa Göregen, **Yahudi-İslam Polemiği ve Tartışma Konuları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2003, s. 198- 200.

² Meselâ bkz: Nisâ, 4/164. Ayrıca bkz. A’raf, 7/101; Hûd, 11//120.

³ Yûsuf, 12/3.

⁴ Kehf, 18/13.

⁵ Yûsuf, 12/3.

sından mûcize olmalarını, hem de bu özelliklere başka hiçbir yerde rastlanamayacağını ifade etmektedir. Bu bakımdan bu özellikleri taşıyan kıssaların Ehl-i Kitâp'tan alınıp Hz. Muhammed tarafından Kur'ân'a sokulmuş olması düşünülemez.⁶

Kur'ân-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan kıssalar incelendiğinde aralarında önemli farklar olduğu görülür. Bu kıssaların Kur'ân'da yer alışı, insanları geçmiş konusunda salt bilgilendirmek olmayıp onlara öğüt ve mesaj⁷ yanında Hz. Muhammed (s.a.v)'i peygamberlik görevinin ifâsında mânen desteklemek⁸ amacı taşır. Kur'ân kıssalarında mesajları ilgilendirmeyen lüzumsuz detaylara rastlanmaz. Bu bağlamda o, son derece özlü bir üslûba sahiptir. Buna karşılık Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılan kıssalarda, detay konuların çok fazla bulunduğu; buradaki kıssaların, mesajdan çok bilgi aktardıkları; dil ve üslûb yönünden de ilâhî olmaktan çok beşerî oldukları izlenimi uyanmaktadır.

Makalemizin konusu olan Yûnus kıssası, hem Kur'ân ve hem de Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bir kıssadır. Bu kıssa, her iki kitapta sahip oldukları bazı benzerliklere rağmen, şu önemli hususlarda birbirinden ayrılmaktadır: Evvelâ, Kitâb-ı Mukaddes'te bu kıssayla ilgili bazı olayların seyri, Kur'ân'da anlatılan olayların seyrine uymamaktadır. İkinci olarak da, Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Yûnus'la ilgili anlatılanlar, Kur'ân'da peygamberlerle ilgili dikkat çekilen özelliklerle çelişmektedir. Kitâb-ı Mukaddes kıssalarının bu konulardaki problematik vurguları, sadece Kur'ân'la değil, tüm peygamberlere yapılan vahyin özüyle de çelişmektedir. Bu aynı zamanda, Kur'ân kıssalarının, Kitâb-ı Mukaddes'ten alınmayıp tamamen vahye dayandığının da bir delilidir.

Kur'ân'daki Yûnus kıssasının vahye dayanmasına karşılık, bu kıssanın yer aldığı Kitâb-ı Mukaddes'e âit Yûnus Kitabı, Hz. Yunus'tan sonraki dönemlerde kaleme alınmış bulunmakta ve eğitim amaçlı kitaplar türünden (Midraş) bir kitap olarak kabul edilmektedir. Yahudi yazarlar, Yûnus Kitabı'nın Midraş türü bir

⁶ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul, tsz, IV, 2845-2846.

⁷ Meselâ bkz. Hûd, 11/103; Şuarâ, 26/68; 120, 139, 157, 190.

⁸ Hûd, 11/120.

kitap olmasından hareketle, bu kıssasının târihî bir gerçekliği olmadığı ve mitolojik olduğu görüşünü ileri sürmektedirler.⁹

Kur'ân'ın icâzı gereği; yer, tarih, zaman ve kişilere değinmeden bizlere anlattığı tüm kıssalar, tefsir geleneğimizde daha sonraları genişletilerek bizlere kadar aktarılmış ve bu konuda da isrâiliyat diye isimlendirilen Yahudi, Hıristiyan ve yabancı kültürlere ait menkıbeler,¹⁰ çeşitli şekillerde referans gösterilmiştir. Kur'ân tefsirine girmiş olan isrâiliyatla ilgili haberler, çağımızdaki Batılı yazarlar için Kur'ân'a itiraz konusunda bir malzeme oluşturmuş; onlar, bundan hareketle İslâm'ın, Yahudilik ve Hıristiyanlığın üzerine inşa edildiğini iddia etmişlerdir.¹¹

Kur'ân'da yer alan kıssalar, insanların kendilerinden dersler çıkarmaları amacına yöneliktir. Bu yüzden de coğrafi ve tarihî tespitler öncelikli olarak bu kıssaları çok ilgilendirmemektedir.¹² Bununla birlikte insanların öğrenme merakı, bu detayları öğrenmeye iten bir etken olmuştur. Bu bakımdan da geçmiş dönemlerde Ehl-i Kitâb'a âit haberler, Kur'ân ve hadislerde yer almayan bu detay bilgilerin elde edilebileceği kaynak olarak kabul edilmiştir.¹³ Kur'ân'ın prensipleriyle çelişmeyen Ehl-i Kitâb'a dayanan haberlerin tamamının yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, Hz Peygamber tarafından bu tür haberlerin yalanlanmaması fakat bunların doğru olduklarını da kabul etmeyecek bunlara ihtiyatla yaklaşılmasına dikkat çekilmiştir.¹⁴

Tefsir kitaplarında kıssalarla ilgili nakledilen isrâili haberlerden hareketle, müfessirlerin bunları olduğu gibi benimsedikleri hükmünü çıkarmak son derece yanlıştır. Nitekim Yûnus kıssası hakkında bazı isrâili haberleri nakleden Râzî (ö. 606/1209)'nin ileride değineceğimiz tenkitleri, tefsirlerinde isrâili haberleri aktaran müfessirlerin, bunları benimsemedikleri hakkında önemli bir

9

<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=389&letter=J&search=jonah>

¹⁰ Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Tarihi**, Ankara, 1996, I, 109; Aydemir, Abdullah, Tefsirde İsrâiliyat, Ankara, s. 6-7.

¹¹ Abdullah Yûsuf Ali, **The Glorious Qur'ân Translation and Commentary**, Beyrut, tsz, s. 28 ve 36.

¹² Abdullah Yûsuf Ali, s. 760.

¹³ Cerrahoğlu, I; 110; Aydemir, s. 44-45.

¹⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh b. İsmâil, **el-Câmiu's-Sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)**, İstanbul, 1413/1992, İ'tisâm, 25; Tevhîd, 51.

delildir. Bu kıssa hakkında Ehl-i Kitâb'a âit uzun bir nakil yapan Âlûsî (ö. 1270/1854)'nin şu ifadesi de bu kanaatimizi destekler niteliktedir: "Bu haberde hakka muhalif noktalar bulunmaktadır. Bunlardan haberdâr olmak için bu haberi sana aktardım. Ehl-i Kitâb'a âit ne kadar bâtil (söz) bulunmaktadır!"¹⁵

Kur'ân kıssalarının tefsirinde "Kitâb-ı Mukaddes'in ve Yahudi geleneğinin etkisi" ile ilgili bâriz örneklerden birini de Yûnus kıssası ile ilgili yapılan tefsirler oluşturmaktadır. Bu kıssa ile ilgili Kur'ân'da değinilmeyen detay bilgilerin, tefsirlerdeki rivâyetlerle ortaya konulamaya çalışıldığı görülmektedir. Resûlullah (s.a.v.)'in, Hz. Yûnus'un faziletine dikkat çekerek "kendisinin ondan üstün tutulmaya çalışılmasını yasaklamış"¹⁶ olması dışında bu kıssa ile ilgili olarak hadislerde de bir açıklama gelmediğini belirtmek gerekir.

Tefsirlerde Hz. Yûnus kıssası hakkındaki haberler sahabe ve tâbiünden gelen rivâyetlere dayanmaktadır. Sahabe ve tâbiüne isnâd edilen sözü geçen rivâyetlerin ise, çok farklı bilgiler içerdikleri görülmektedir. Kur'ân ve hadislerde yer almayan bu bilgilerin, kısmen Kitâb-ı Mukaddes'e âit bilgiler oldukları anlaşılmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'te rastlanmayan bilgilerin ise, diğer isrâîli haberlerde olduğu gibi, Araplar gibi bilgileri sözlü kültüre dayanan Ehl-i Kitâb arasında dolaşan rivâyetlerden alınmış¹⁷ olması büyük bir ihtimâldir.

Diğer Kur'ân kıssalarında olduğu gibi, Yûnus kıssasında da Kur'ân'la çatışan isrâîli haberlerin İbn Abbas gibi önde gelen sahabeye nispet edilmekte olduğu görülür.¹⁸ Bu rivâyetlere Kur'ân'ın ölçüleriyle bakıldığında, bunları ahabın en bilginlerinden olanlarının benimsemiş olmaları son derece imkânsız görülmektedir. Çünkü bu tür rivâyetlerin onlara nispet edilmesi, onla-

¹⁵ Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhü'l-Maani fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Beyrut tsz, XXIII, 149.

¹⁶ Buhârî, Enbiyâ, 24, 35; Tefsiru Süreti Mâide, 26; Tevhid, 56; Tefsiru Süreti Saffât, 1; Müslim, Ebu'l Huseyn Muslim b. El-Haccâc el-Kuşeyri, *Sahîhu Müslim*, İstanbul, 1413/1992, Fedâil, 159, 166, 167; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, Sünne, 13.

¹⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut, 1398/1978, s. 439-440; Cerrahoğlu, I, 110, 113.

¹⁸ Meselâ bkz. Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Beyrut, 1415/1995, XVIII, 101-202; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1387/1967 XV, 80, 86.

rın şöhretlerini istismar etmeye ve bu haberlere itibar kazandırmaya son derece elverişli bir metottur.¹⁹

A. Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'e Göre Hz. Yûnus'un Kişiliği

Hz. Yûnus, Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiği peygamberlerden biridir. O, Kur'ân'da bu ismi ile dört kez²⁰ anılmakla birlikte, *Zû'n-nûn*²¹ ve *Sâhibü'l-hût*²² lakaplarıyla da anılmaktadır. Bu lakaplar, "büyük balık" anlamına gelen *nûn* ve *hût* kelimelerine *zû* ve *sâhib* kelimelerinin muzâf kılınmasıyla türemiş birer isimdir. Onun bu lakaplarla anılmasına, büyük bir balık tarafından yutulması ve bir süre onun karnında kalması²³ sebep olmuştur.²⁴

Kitab-ı Mukaddes'e göre ise Yûnus, İsrâiloğullarına mensup "küçük peygamberlerden" biri olup²⁵ İsrâil krallığının hüküm sürdüğü Filistin'de doğmuş, Musul civarlarındaki Ninova'ya peygamber olarak gönderilmiştir.²⁶ Onun, M.Ö. VIII. Asırda İsrâil kralı II. Yeroboam zamanında yaşamış olduğu söylenmektedir.²⁷ Ninova kelimesinin ise antik çağlarda "balık şehri" (nûn) anlamına geldiği belirtilmektedir.²⁸

Hz Yûnus'un, hadislerde²⁹ ve İslâm tarihlerinde Yûnus bin Mettâ (Mettâ oğlu Yûnus) olarak isimlendirildiği görülmektedir.³⁰

¹⁹ Aydemir, 1979, s. 53, 56.

²⁰ Nisâ, 4/163; En'âm, 6/86; Yûnus, 10/98; Sâffât,37/139.

²¹ Enbiyâ, 21/87.

²² Nûn, 68/48.

²³ Saffât, 37/142.

²⁴ Isfahânî, er-Râgıb, *Mu'cemü Müfredâ Elfâzi'l- Kur'ân*, (tahkik: Nedim Maraşlı), Beyrut, tsz. s. 500; Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihi'l Gayb (et- Tefsîri'l- Kebîr)*, Tahran, tsz, XX, 212; Kurtubî, XI, 217; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, tsz. II; 26; XIII, 427, 430.

²⁵ Krallar, 14/25;

<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=389&letter=J&search=jonah>

²⁶ Yûnus Kitabı , 1/2.

²⁷ Lockyer Herbert , "Jonah", *Nelson's Illustrated Bible Dictionary*, New York 1986, 589.

²⁸

<http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=389&letter=J&search=jonah>

²⁹ "Benim Yûnus b. Mettâ'dan daha üstün olduğumu söylemek hiçbir kula uygun düşmez". Mesalâ bkz. Buhârî, Enbiyâ, 24; Tefsîru Sûreti Yûnus, 26; Tevhîd, 50; Müslim, Fedâil, 159; Ebû Dâvûd, Sünne, 13;

Arapça Yûnus ismi yine, *Yûnes* ve *Yûnis* olarak da okunabilmektedir.³¹ Bu isim; [Arapçada](#) ayrıca “Yunan”, İbranicede “Yona”, Eski İbranicede ([Tiberian Hebrew](#)) “Jon'oh”, [Latin](#)cede “Jonas”,³² İngilizcede “Jonah” olarak zikredilir. Hz. Yûnus'un adı İncil (Yeni Ahid)'de “Yûnus”,³³ Eski Ahid'de de iki kez de Amittay oğlu Yûnus³⁴ olarak anılır.

Mettâ kelimesinin, Amittay'ın Arapçalaşmış şekli olduğu açıktır. Mettâ'nın Hz. Yûnus'un, annesi mi yoksa babası mı olduğu tartışmalıdır.³⁵ Ancak Buhârî; bu şahsın, Hz. Yûnus'un, babası olduğunu belirtir.³⁶

Tefsirlerde Hz. Yûnus'un târihi kişiliği, mensup olduğu ulus hakkındaki bilgiler, sahabe ve tâbiünden gelen rivâyetlere dayanmaktadır. Sahabe ve tâbiüne isnâd edilen sözü geçen rivâyetlerin ise, çok farklı bilgiler içerdikleri görülmektedir. Meselâ Kurtubî (ö. 671/1277), Hz. Yûnus'un annesinin yaşlı bir kadın olduğunu belirterek şu rivâyeti yapar. Bu rivâyet kısaca şu şekildedir: “Hz. İlyas, kavminden saklanmak için Hz. Yûnus'un yaşlı annesinin yanında gizlendi. Bu sırada Hz. Yûnus henüz bir çocuktü. Hz. İlyas bu evden ayrıldıktan sonra Yûnus vefat etti. Annesi de Hz. İlyas'ın yanına giderek oğlunun dirilmesi için dua etmesini istedi ve bu dua üzerine Yûnus öldükten yirmi dört gün süre sonra dirildi”.³⁷

Râzî ve Kurtubî'nin İbn Abbas'a nispet ettikleri bir rivâyete göre de Hz. Yûnus, Filistin'de Kral Hezkıyal ve Şi'ya (Râzî bu peygamberin ismini Şuayb olarak zikreder) zamanında yaşamıştır.³⁸ Ancak bu rivâyetlerde Hz. Yûnus'un yaşadığı dönem ve isimleri

³⁰ Hz. Muhammed (s.a.v.) Tâif'ten dönüşü esnasında rastladığı Ninovalı bir köleye, “Demek sen, sâlih bir adam olan Yûnus b. Mettâ'nın diyârındansın” demişti. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Baskı yeri ve tarihi yok, I, 419, 421.

³¹ İbn Manzûr, VI, 17.

³² <http://en.wikipedia.org/wiki/Jonah>

³³ Matta, 40, 41, Luka, 29, 30, 32.

³⁴ Yûnus Kitabı, 1/1; Krallar II, 14/25.

³⁵ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil el-Kureşî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire, 1408/1988, IV, 22; Furat, Ahmet Suphi, “*Yûnus*”, MEB. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1979, XIII, 436.

³⁶ Buhârî, Enbiya, 24.

³⁷ Kurtubî, XV, 80. Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, tsz, I, 216-222; 314-316; *Kasasü'l-Enbiyâ*, Kahire, tsz, 286-296, 464-468.

³⁸ Râzî, XX, 212; Kurtubî, XI, 218.

geçen peygamberlerle ilgili yer alan bilgilere, hem Kitâb-ı Mukaddes'te ve hem de İslâmî kaynaklarda³⁹ rastlanılmamaktadır.

B. Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'e Göre Yûnus Kıssasının Safhaları

Kur'ân'a göre Hz. Yûnus kıssasının; şu üç ana safha içinde cereyan etmiş olduğu söylenebilir: i. Hz. Yûnus'un peygamber olarak gönderilişi ve bu esnada görev yerinden ayrılmasına kadar geçen süreç, ii. Hz. Yûnus'un gemiye binişinden büyük bir balık tarafından yutulmasına ve ardından karaya çıkmasına kadar geçen süreç, iii. Hz. Yûnus'un balığın karnından karaya çıkarılmasından sonraki tebliğ süreci.

1. Yûnus Kıssasının Birinci Safhası

Kur'ân'daki Yûnus kıssasının birinci safhası, Hz. Yûnus'un inkârcı bir belde halkına peygamber olarak gönderilişi ile ilgilidir. Bu safhayı ilgilendiren şu âyette Hz. Yûnus'un sadece, tebliğle görevlendirilmiş bir peygamber olduğu ifade edilir: “*Doğrusu Yûnus peygamberlerdendir (le mine'l-murselîn)*”.⁴⁰ Onun hangi millette mensup olduğu, nereye peygamber olarak gönderildiği, konusunda hiçbir açıklama yapılmaz. Ancak, tefsirlerde ve diğer İslâmî kaynaklarda onun, Musul topraklarına âit bir belde olan Ninova'ya peygamber olarak gönderildiği belirtilmektedir.⁴¹ Bu kaynaklara göre Hz. Yûnus, Ninova halkının içinden çıkan bir peygamberdir. Bazı İslâm bilginleri ise, Hz. Yûnus'un Filistin'de doğduğu ve İsrâil ulusuna mensup olduğu görüşünü benimsemektedirler.⁴²

Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes arasında Hz. Yûnus kıssası ile ilgili farklar, onun peygamber olarak gönderilmesi safhasından itibaren başlar. Kur'ân'da onun peygamber olarak gönderildiği belde kalış süresi, bu süreçte peygamberlik görevi ile ilgili yaptıklarına değinilmeden bu beldeye peygamber olarak gönderilişi ve buradan ayrılışı muhtelif süreçlerdeki şu âyetlerle haber verilmektedir: “*Doğrusu Yûnus peygamberlerdendir (le mine'l-murselîn)*”;⁴³

³⁹ Krş. İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 172-178; II, 30; *Kasasü'l-Enbiyâ*, 205, 517-518.

⁴⁰ Saffât, 37/139.

⁴¹ Râzî, XIII, 151.XVII, 165; İbn Kesir, III, 187; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, tsz, I, 217; *Kasasü'l-Enbiyâ*, s. 287; Kurtubî, XV, 80; XVIII, 245.

⁴² Furat, XIII, 436.

⁴³ Saffât, 37/139.

“O dolu bir gemiye kaçmıştı”;⁴⁴ “Sen Rabbinin hükmüne sabret, Balık sahibi (Sâhibü'l-Hût/ Yûnus) gibi olma”;⁴⁵ “Zünnûn öfkelenerek giderken kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı”.⁴⁶

Müfessirlerdeki hâkim görüşe göre bu âyetler, çok açık ifadelerle olmasa da, Hz. Yûnus'un görevlendirdiği beldeye tebliğ için gitmiş olmasına, oranın halkının iman etmeyişlerine ve bunun üzerine oradan ayrılışına delâlet etmektedir.⁴⁷ Ayrıca Hz. Yûnus kıssasıyla ilgili âyetlerin sibakı, peygamberliğin maruz kaldıkları zorlukları ve bütün bunlara rağmen peygamberlerin tebliğ görevlerini yaptıkları ile ilgili örnekleri içermektedir.⁴⁸ Bize göre, bu da Hz Yûnus'un peygamberlik görevini ifaya başlayıp bu konuda büyük çabalar gösterdiğine ve bu yüzden de direnişle karşılaşmış olduğuna bir delil olabilir. Şâyet o, peygamberlik görevini reddeden biri olsaydı, onun bu örnekler arasında yer alması anlamsız olurdu.

Görüldüğü gibi, Hz. Yûnus kıssasının ilk safhasını ilgilendiren âyetlerde Hz. Yûnus'un görevlendirdiği beldeye gitmeyi reddettiğine dâir hiçbir ifade bulunmamaktadır. Buna karşılık, Kitâb-ı Mukaddes'te bu kıssanın ilk safhasını anlatan şu pasaj, Hz Yûnus'un tebliğ görevini reddederek daha Ninova'ya hiç uğramadan Filistin'den ayrıldığını ve ardında da bir gemiyle denize açıldığını açıkça ifade etmektedir: “Ve Amittay'ın oğlu Yûnus'a Rabbinin şu sözü geldi: 'kalk Ninova'ya, o büyük şehre git ve halkı uyar; çünkü onların kötülüğü benim önüme kadar çıktı'. Fakat Yûnus, Rabbinin önünden Tarşış'e kaçmağa kalktı ve Yafa'ya indi ve Tarşış'e giden bir gemi buldu; ücretini (navlun) verdi ve Rabbinin önünden uzağa, Tarşış'e onlarla beraber gitmek için gemiye bindi”.⁴⁹

Kitâb-ı Mukaddes'in bu pasajında Hz Yûnus'un Allah tarafından kendisine verilen peygamberlik görevini reddetmiş olduğunun açıkça ifade edilmesi, Kur'ân'ın peygamberlik müessesesi ve peygamberlerin sıfatları hakkında ortaya koyduğu prensiplerle

⁴⁴ Saffât, 37/140.

⁴⁵ Kalem, 68/48.

⁴⁶ Enbiyâ, 21/87.

⁴⁷ Meselâ bkz. Râzî, XXVI, 163; Beydâvî, II,77; İbn Kesîr, **Tefsîr**, II, 414; III, 186; Elmalılı,VI, 4072.

⁴⁸ Bkz. Yûnus, 10/2, 38-39, 70-97; Enbiyâ, 21/3-15, 26, 48-77; Kalem, 68/44-47.

⁴⁹ Yûnus Kitabı, 1/1-3.

çelişiyor gözükmemektedir. Çünkü Kur'an'a göre tebliğ ve ismet, peygamberlerin sıfatları arasında yer almaktadır. Tebliğ, peygamberlerin ilâhî emirleri insanlara eksiksiz bildirmeleri, ismet ise Allah'a asla isyan etmemeleri anlamına gelmektedir. Peygamberler Allah tarafından seçilmiş⁵⁰ ve bu yüzden de son derece Allah'a itaatkâr kullardır. Bu yüzden onların, Allah tarafından kendilerine verilen tebliğ görevini reddetmeleri mümkün değildir.⁵¹ Bir peygamberin tebliğ görevini reddetmesi, onun Allah'a isyan etmesi demektir. Bu Kur'an açısından imkânsız bir durumdur. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.)'e hitâben inen şu âyet, diğer peygamberlerin de tebliğ görevini reddedemeyeceklerini gösterir: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun"*.⁵²

Şu âyetler de peygamberlerin, Allah tarafından kendilerine tevdi edilen tüm görevler kapsamında tebliğ görevini de eksiksiz yerine getirmeleri gerektiğini göstermektedir: *"Ben Rabbinden bana vahyolana uyarım"*;⁵³ *"De ki: Ben Rabbime karşı gelirim büyük bir günün azabından korkarım"*.⁵⁴ Melekler ve kâinattaki diğer varlıklar, kendilerine emredilen her şeyi yapıp Allah'a isyan etmekten korktukları halde,⁵⁵ varlıklar arasında en üst mertebeyi oluşturan peygamberlerin, tebliğ görevini reddederek Allah'a isyan etmeleri düşünülemez. Müminlerin Allah'ın emirlerine kesin olarak itaat etmeleri gerektiğini bildiren şu âyet, bu itaatin öncelikle peygamberleri ilgilendirdiğine bir delildir: *"Allah ve peygamberi bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka bir yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve peygambere baş kaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur"*.⁵⁶ Neticede Kur'an'ın peygamberlerin ismet ve tebliğ sıfatları ile ilgili belirlediği prensipler, Hz Yunus'un Allah tarafından kendine tevdi edilen tebliğ görevini reddetmiş olması ihtimalini imkânsız kılmaktadır.

⁵⁰ En'am, 6/84-87; Kalem, 68/50.

⁵¹ Peygamber, ne pahasına olursa olsun kendisine verilen bu görevi yerine getirmeleri hakkında meselâ bkz. A'raf, 7/62, 68, 79, 93.

⁵² Mâide, 5/67.

⁵³ A'raf, 7/203.

⁵⁴ En'am, 6/15.

⁵⁵ Nahl, 16/49-50.

⁵⁶ Ahzâb, 33/36.

Kur'an'da Hz. Yunus'un görevlendirildiği beldeyi terk edişi, "kaçış"⁵⁷ olarak nitelendirilmektedir. Bir peygamberin bir yerden ayrılışı Allah'ın iznine bağlı olduğu halde, o böyle bir izin beklemeden görev mahallini terk ettiği için bu durum mecâzen "kaçış" olarak nitelendirilmiştir.⁵⁸ Şu âyette Hz. Yunus'un görevlendirildiği beldeyi terk edişindeki esnasındaki ruhsal sebebin sabırsızlık olduğu belirtilmektedir: "*Sen Rabbinin hükmüne sabret, Balık sahibi (Sâhibü'l-Hût/ Yunus) gibi olma*".⁵⁹ Hz. Yunus'un buradan ayrılışı Allah'a isyan anlamı taşımayan küçük bir yanılıdır (zelle). Nitekim peygamberler beşer olarak, bazen bu tür yanılılara düşmüş olsalar da bunlar, Allah tarafından düzeltilmiştir.⁶⁰ Hz. Yunus'un kaçışı, bir hata da olsa, Allah'a karşı isyan niteliği taşımaz.⁶¹ Râzî, bu kaçışın bir hata olarak nitelendirildiğini ancak bu hatanın, onun Allah tarafından verilen dâvet görevinden kaçınması ve bu görevi reddetmesi anlamına gelemeyeceğini belirtir.⁶² Müfessirlerce, Hz. Yunus'un buradan sabırsızlık gösterecek ayrılışı, tüm çabalarına rağmen sözü geçen belde halkının hakka karşı direnişleri ile ilişkilendirilmektedir.⁶³

Yunus kıssasıyla ilgili şu âyetler, Hz. Yunus'un bu kaçışına atıfta bulunmakta ve onun ismetiyle ilgili bazı soruları akla getirmektedir: "*(Yunus Allah'a), Sen münezzehsin, doğrusu ben zulmedenlerdenim' diye seslenmişti*";⁶⁴ "*Kınanmış bir iş yapmış bir haldeyken (mülüm) onu bir balık yutmuştu*";⁶⁵ "*Rabbinin katından bir nimet ulaşmasaydı, kınananmış (mezmûm) olarak kıyıya atılacaktı*".⁶⁶

⁵⁷ Saffât, 37/140.

⁵⁸ Zemaşşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Beyrut, 1397/1977 II, 581; Râzî, XX, 214; Âlûsî, XXIII, 143.

⁵⁹ Kalem, 68/48.

⁶⁰ Meselâ bkz. Abese, 80/10. Bu âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v)'in Allah tarafından uyarılması için bkz: Beydavî, II, 568; İbn Kesir, Tefsir, IV, 471.

⁶¹ Râzî, XX, 214.

⁶² Râzî, XXVI, 164.

⁶³ Meselâ bkz. Zemaşşerî, II, 581; Râzî, XX, 214.

⁶⁴ Enbiyâ, 21/87.

⁶⁵ Saffât, 37/142. Bu âyette geçen *mülüm* kelimesi "*kendini kınarken*" anlamına da gelmektedir. Bu kelimenin bu bu iki anlama gelmesi konusundaki müfessirlerin görüşlerine az sonra değinilecektir.

⁶⁶ Kalem, 68/49.

Bu âyetlerin ilkinde Hz. Yûnus kendisini, Ninova'dan ayrıldığı için “zâlim” olarak nitelendirmiştir. İkincisinde Hz. Yûnus hakkında, (*mûlîm* kelimesinin taşıdığı anlamlara göre) “kendini kınarken⁶⁷ veya “kınanmaya layık bir iş yapmış”;⁶⁸ üçüncüsünde de, “kınanmış olarak” (*mezmûm*) anlamlarına gelen kelimeler kullanılmıştır. Râzî, *mûlîm* kelimesini, “kınanmaya layık bir iş yapmış” anlamında almakta ve Allah'tan bir izin beklemeden Ninova'dan ayrılışındaki kusuru, iyiyi seçip en iyi olanı terk ediş kabilinden bir kusur olarak değerlendirmekte ve “İyilerin (ebrâr) sevapları, Allah'a çok yakın olanların (mukarrabîn) günâhlarıdır” diyerek buna açıklık getirmeye çalışmaktadır.⁶⁹

Hz. Yûnus'un, bizzât kendisini “zâlim” olarak nitelemesinin sebebi, gücü yettiği halde, maruz kaldığı sıkıntılara sabretmeyecek ve böylece efdal/evlâ (daha üstün) olanı terk etmesi⁷⁰ olarak tefsir edilmektedir. Hz. Yûnus'un kendini bu şekilde nitelendirmesi, işlediği küçük bir kusuru bile küçümsemediği ve bu yüzden de Allah'a itaatin son sınırında olduğuna dikkatlerimizi çekmektedir. “Zâlim” vasfı, Hz. Yûnus'a Allah tarafından verilmediği için bu vasfın, “Allah'a isyan eden” anlamında alınması düşünülemez. Saffât, 37/142'deki *mûlîm* kelimesi, “kendisini kınayan” anlamında alındığında bunun, Hz. Yûnus'un kendisini “zâlim” olarak nitelemesiyle aynı maksada yönelik bir ifade olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Yûnus'un görevlendirildiği beldeden ayrılışı ilgili âyetteki “*fe-zanne en len nakdire aleyh*” (Enbiyâ, 21/87) ifadesindeki *len nakdire* fiilini, “güç yetiremeyeceğiz” anlamında almak, bu ifadenin, “Yûnus, kendisine güç yetiremeyeceğimizi sanmıştı” şeklinde anlaşılmasına sebep olur. Halbuki böyle bir anlayış, küfür niteliği taşıyıp Hz. Yûnus'un böyle bir anlayışa bir peygamber olarak sahip olması Kurân açısından kabul edilemez. Ancak bu ifadedeki *nakdire* fiilinin türediği *kadere* fiilinin Arap dilindeki vecihlerinin göz önünde tutulmasıyla bu problem kolaylıkla aşılır. Çünkü *Kadara* fiili; “gücü yetmek” anlamından başka, “hükmetmek ve sıkıntıya sokmak” gibi anlamlara da gelir. Bu yüzden *len nakdire*

⁶⁷ Zemahşerî, III, 353; Beydavi, II, 303; İbn Hazm, Ebü Muhammed Ali, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, Beyrut, 1395/1975 IV, 17.

⁶⁸ Zemahşerî, III, 353; Râzî, XXVI, 164; Kurtubî, XV, 81; Beydavi, II, 303; İbn Hazm, IV, 17; Âlûsî, XXIII, 143.

⁶⁹ Râzî, XXX, 99.

⁷⁰ Râzî, XX, 215.

fiilinin, “hükmetmeyeceğimiz” veya “sıkıntıya sokmayacağımız” anlamında olması gerektiği müfessirlerce tercih edilmiştir.⁷¹ Buna göre bu âyet, “*Zünnûn öfkelenerek giderken kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı*” anlamına gelir. Bu da, Hz. Yûnus’un Allah’ın rahmetine olan güveninden kaynaklanmış olabilir. Rivâyet edildiğine göre, Hz. Muâviye, bu âyetteki *en len nakdire aleyh* fiilini, “gücü yetmeyecek” anlamında anlamış ve bu durum, onda büyük bir probleme yol açmıştı. İbn Abbas (ö. 68/687) bu fiilin, “gücü yetmeyecek” değil, “sıkıntıya sokmayacak” anlamında olduğunu söyleyerek onun bu problemini çözmüştü.⁷² *Kadere* fiili, “hükmetmek” anlamında değerlendirildiğinde Râzî, bu âyetin şu anlamı ifade edebileceğini belirtmektedir:⁷³ “*Zünnûn öfkelenerek giderken bizim onun aleyhine şiddetli bir şekilde hükmetmeyeceğimizi sanmıştı*”.

Hz. Yunus’un peygamberlik görevini reddedişi ve Ninova’ya hiç uğramadan Filistin’den ayrılışı hakkındaki isrâili haberler özü itibarıyla Kitâb-ı Mukaddes’le büyük bir benzerlik içindedir. Âyetlerin tefsir edilmeye çalışıldığı bu rivâyetlerin, Kur’ân’daki Yûnus kıssasının seyrine uymadığı gibi, Kur’ân’ın inanç ilkeleri ile kesinlikle çelişen bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu konuda Râzî ve Kurtubî’de yer alan ve İbn Abbas’a nispet edilen bir rivâyet ana hatlarıyla şöyledir: “Hz. Yûnus, Filistin’de Kral Hezkıyal zamanında yaşıyordu. Derken bir kral onlara savaş açtı ve onların dokuz boyunu (sıbt) esir aldı; onlardan ancak iki buçuk boy kurtuldu. Bunun üzerine Allah, peygamber olan Şi’ya (Râzî bu peygamberin ismini Şuayb olarak zikreder) peygambere, şunu vahyetti: ‘Kral Hezkıyal’a git. Kuvvetli ve güvenilir bir peygamber seçsin. Çünkü Ben, onların (esir edenlerin) kalbine, o peygamberle birlikte onları göndermelerini ilham ettim’. Bunun üzerine kral, bu peygamberi seçmekle Şi’ya peygamberi görevlendirdi. O da Hz. Yûnus’u seçti. Ancak Hz. Yûnus, Şi’ya peygambere ‘benim gitmemi sana Allah mı emretti?’ şeklinde sorunca Hz. Şi’ya, ‘hayır’ cevabı verdi. O da, ‘burada benden başka peygamberler de var’ diye karşılık verdi. Hz. Şi’ya, ona bu görevi yapması

⁷¹ Taberî, XVIII, 105; Zemahşerî, II, 581; Râzî, XX, 215; Kurtubî, XI, 219.

⁷² Zemahşerî, II, 581; Râzî, XX, 215; Suyûtî, IV, 598.

⁷³ Râzî, XX, 215.

için ısrar edince o, krala ve Hz. Şi'ya'ya kızarak o beldeden çıkıp gitti. Rum denizi (Akdeniz) sahiline giderek bir gemiye bindi".⁷⁴

Kur'an'a göre peygamberlerin aslı görevi, insanları İslâm'a dâvet etmek iken bu rivâyet, Hz. Yûnus'a sadece İsrâiloğullarını kurtarmak misyonu yüklemektedir. Halbuki, "Bir belde halkı inanmalı değil miydi ki, imanları kendilerine fayda versin"⁷⁵ âyeti, Hz. Yûnus'un misyonunun İslâm'a dâvet olduğuna açıkça işaret etmektedir. Gerçi Hz. Musa'ya İsrâiloğullarını serbest bırakması için Firavun'a çağrı yapma görevi verilmişse de,⁷⁶ onun aslı görevi, Firavun ve kavmini İslâm'a dâvetti.⁷⁷

Hz. Yûnus'un Filistin'den ayrılıp gemiye binmesine kadar geçen sürede cereyan edenler hakkında İbn Abbas'a nispet edilen şu rivâyet üsteki rivâyetten biraz daha farklıdır. "Cebrâil, Hz. Yûnus'a gelerek, 'Ninova'ya git, onlara azabın geleceğini bildir' dedi. Hz. Yûnus da, 'bir binek arayayım' diye cevap verdi. Cebrâil, 'durum bundan daha da âcil' deyince o, 'bari bir ayakkabı arayayım' dedi. Cebrâil de, 'durum bundan daha da âcil' deyince o kızarak şehirden çıktı ve limana geldi".⁷⁸

Hz. Yûnus'un kastedilen beldeden ayrılışı esnasındaki "öfkelenişini" Kur'an'da bildiren ifade (*iz zehebe mugâdiben*)'nin⁷⁹ bazı rivâyetlerde, "Allah tarafından Yûnus'a Ninovâ'ya gitme emri verildiği ve bu emirden dolayı O'na öfkelenildiği" şeklinde açıklandığına rastlanmaktadır.⁸⁰

Bu tür rivâyetlerin Kur'an'a göre peygamberlerin sıfatlarına aykırı olduğu bilinmektedir. Nitekim İbn Hazm (ö. 456/1064), Kur'an'da "Yûnus'un Rabbine öfkelenildiği ile ilgili bir ifadenin olmadığını vurgulayarak", bunu diyenin Allah'a iftira etmiş ve Kur'an'a bu iftirayı sokmuş olacağını belirtir.⁸¹ Rivâyetlerdeki Hz. Yûnus'un "Allah'a veya Şi'yâ peygambere ve yahut da Cebril'e öfkelenmesi" meselesini Kur'an'la te'lif etmek için çözümler aranmış olduğu görülmektedir. Bu görüşlerden birine göre bu durum,

⁷⁴ Râzî, XX, 212; Kurtubî, XI, 218.

⁷⁵ Yûnus, 10/98.

⁷⁶ A'râf, 7/105; Tâhâ, 20/47; Şuarâ, 26/17.

⁷⁷ Tâhâ, 20/43-47; Naziât, 79/17-19.

⁷⁸ Taberî, XXIII, 125; Râzî, XX, 213; Kurtubî, XV, 80.

⁷⁹ Enbiyâ, 21/87.

⁸⁰ Taberî, XVIII, 104.

⁸¹ İbn Hazm, IV, 17.

Hız. Yûnus'un peygamber olmasından önce gerçekleşmiştir.⁸² Yahut onun öfkelenmesinin ve Ninova'ya gitmeyi reddedişinin, Allah'a karşı olmayıp Cebrâil'e, yahut Hz. Şi'ya 'ya veya krala karşı olduğu da ileri sürülmüştür.⁸³ Bu yüzden bazıları, “*Ve inne Yûnüse le-mîne'l-mürselîn/Doğrusu Yûnus peygamberlerdendir*” (Saffât, 37/139) âyetindeki *mürsel* kelimesini “elçi” anlamında alarak Hz. Yûnus'un, gemiye kaçış esnasında Allah tarafından değil de bir başkası tarafından görevlendirilmiş bir elçi (*mürsel*) olabileceği söylemişlerdir.⁸⁴ Ancak Râzî, bu görüşü kabul etmeyerek bu âyetin,⁸⁵ Hz. Yûnus'un gemiye kaçtığı zaman Allah tarafından gönderilmiş bir elçi (*mürsel*) olduğu anlamına geldiğini şöyle savunmaktadır: “Bu âyetin içindeki (*mürsel*) vasfı, Hz. Yûnus'u yüceltmek amacıyla zikredilmiştir. Bu amaç ancak Allah tarafından gönderilmiş bir elçi (*mürsel*) olunca gerçekleşmiş olur”.⁸⁶ Yine bu rivâyete tefsirinde yer veren Râzî, bu rivâyeti İslâm'ın inanç esasları açısından da reddeder. O, İsrâiloğullarını kurtarmayı Cebrâil veya bir peygamber (Şi'ya) Hz. Yûnus'a emretmiş bile olsa bu emir, Allah'tan alınan bir emre dayandığı için böyle bir emri bir peygamberin reddetmesinin mümkün olmadığını söyler.⁸⁷ Râzî'nin bu açıklamaları, tefsirlerde yer alan isrâilî rivâyetlerin müfessirlerce bilgi babından aktarıldığını, Kur'ân'la çelişen rivâyetlerin onlar tarafından benimsenmediğini ortaya koymaktadır.

İbn Abbas ve Vehb b. Münebbih' (ö 110/728)'e nispet edilen bir rivâyete göre ise Hz. Yûnus canı dar, peygamberlik yüküne dayanamayacak kadar zayıf biridir. Bu yüzden de bu yükün altında ezilmiş ve sabırsızlık göstererek kaçmıştır.⁸⁸ Şu âyetle de bu görüş, desteklenmeye çalışılır.⁸⁹ “*Ey Muhammed! Sen Rabbinin hükmüne sabret, Balık sahibi (Sâhibü'l-Hût/Yûnus) gibi ol-*

⁸² Kurubi, XV, 80.

⁸³ Taberî, XXIII, 125; Kurtubî, XI, 218; Suyti, IV, 597.

⁸⁴ Râzî, XXVI, 163.

⁸⁵ Saffât, 37 /139.

⁸⁶ Râzî, XXVI, 163.

⁸⁷ Râzî, XXVI, 164.

⁸⁸ Taberî, XVIII, 102.; Kurtubî, XI, 218; Suyütî, V, 542.

⁸⁹ Kurtubî, XI, 218.

*ma*⁹⁰ Halbuki Allah Teâlâ, peygamberlerini hiçbir zaman bu ağır yükü yalnız bırakmamış, onları sürekli desteklemiştir.⁹¹

Kur'ân'da Hz. Yûnus'un kastedilen beldeden ayrılışı esnasındaki ruh halinin öfkeleniş (*iz zehebe mugâdiben*)⁹² olarak nitelendirildiği görülmektedir. Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'te, Hz. Yûnus'un "öfkelenişi" ilk bakışta benzer görülse de bu durum, kıssanın seyri açısından farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. *Kur'ân'a göre Hz Yûnus'un öfkelenişi, görevlendirildiği beldeden ayrılışı esnasında ve daha balık tarafından yutulmadan önce vuku bulmuşken, Kitâb-ı Mukaddes'te balığın karnından çıkıp Ninova halkını Tanrı'dan kendilerine bir azap geleceğini bildirmesinden ve bu azabın gelmeyişi görmesinden sonra vuku bulmuştur.* Kitâb-ı Mukaddes'te bu durum özetle şu şekilde yer almaktadır: "Hz Yûnus, balığın karnından çıktıktan sonra Ninova'ya gitmiş ve kırk gün sonra Ninova'nın helâk olacağını haber vermiş, onlar da büyük bir samimiyet içinde tövbe ederek Tanrı'ya'a inanmışlardı; Tanrı da bu yüzden onları helâk etmemiştir".⁹³ Ama Hz. Yûnus, onların helâk olmayacağına dair verdiği sözün gerçekleşmemesini, kendisi açısından onur kırıcı bir durum kabul ederek öfkelenmişti. O şu şekilde Tanrı'ya hitâb ederek şehirden çıkmış ve onlara gelecek belâyı beklemeye başlamıştı: "Ey Rab, ben daha memleketimde iken bunu söylemedim mi? Bundan ötürü hemen Tarşış'e kaçmağa davrandım; çünkü biliyorum ki sen, lütfeden ve çok acıyan, geç öfkelenen ve inâyeti çok olup kötülükten nâdim/pişman olan Tanrı'sın".⁹⁴

Kitâb-ı Mukaddes'in bu pasajı, Kur'an'ın bildirdiği inançla ilgili prensipler açısından da aykırılıklar taşımaktadır. Bunlar, tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

a. Kur'ân'da bazı peygamberlerin öfkelenişi ifade edilmekte, ama bu öfkenin tamamen "en büyük zulüm" olan şirke⁹⁵ ve "Allah'a karşı işlenen isyanlara" duyulan bir "öfke" olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Nûh da, bütün çabalarına rağmen inkârda

⁹⁰ Kalem, 68/48.

⁹¹ Meselâ bkz. Tevbe, 9/40; Tâhâ, 20/68; Kasas, 28/35; İnşirâh, 94/2-3.

⁹² Enbiyâ, 21/87.

⁹³ Yûnus Kitabı, 3/1-10.

⁹⁴ Yûnus Kitabı, 4/1-5.

⁹⁵ Lokmân, 31/13.

direnen halkına⁹⁶ “öfkelenerek” Allah’a şöyle yakarmıştı: **“Rab-bim! Yeryüzünde hiçbir inkârcı bırakma. Doğrusu Sen onları bıraktıysan kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve çok inkâr edenlerden başkasını doğurmazlar”**.⁹⁷ Yine Hz Musa, Tûr Dağı’ndan döndükten sonra, kavminin puta taptığını görmüş ve bundan dolayı şiddetle “öfkelenmişti”.⁹⁸ O halde Kur’ân’a göre, Hz. Yûnus’un peygamber olduğu beldeden öfkelenerek ayrılışı, şirke karşı ve Allah için bir öfke olmalıdır.⁹⁹

Kitâb-ı Mukaddes’in sözü geçen pasajı Ninova halkının, Hz Yûnus’a daha o aralarında iken iman ettiklerini, buna rağmen onun, bildirdiği azabın gelmemesine öfkelenerek şehri terk ettiği belirtmektedir. Bu bakımdan bu pasaj onu, “kaprisli” ve “merhametsiz” biri olarak tasvir etmekte ve onun duyduğu öfkenin Allah için değil de, sadece kendi sözünün gerçekleşmediğinden kaynaklandığı izlenimini uyandırmaktadır. Halbuki tüm peygamberler, son derece üstün ahlâk sahibi kimselerdir. Onların, Kur’ân’da son derece yerilen kin ve kapris gibi ahlâkî zaaflara (hevâ) tâbi¹⁰⁰ olmaları düşünülemez. İnsanların iki dünyada kurtuluşa ermeleri onların en büyük arzusudur. Kur’ân’da peygamberlerin tebliğlerinin nasihat, onların da nâsîh, olarak isimlendirilmesinde bu anlama bir işaret vardır.¹⁰¹ Çünkü nasihat kelimesi, kötülükten arınmış olan saf bir niyetle kişiye kendisinde maslahat/yarar olan işi tanıtmaktır.¹⁰² Bu bakımdan tüm peygamberler gibi, Hz Yûnus’un da ahlâkî zaaf gösterip kendi kin ve kaprisinden ötürü tövbekâr olan insanların helâk olmasını ısrarla istemesi ve onların helâk olmalarına üzülmesi Kur’ân’ın ölçülerine uymamaktadır.¹⁰³

b. Kitâb-ı Mukaddes’in sözü geçen pasajı, Hz Yûnus’u âdetâ, Allah’a karşı sitemkâr ve suçlayıcı ifadeler¹⁰⁴ kullanan, gururu kırıldığı için O’na öfke duyan bir kişi olduğu izlenimi vermektedir. Bu durum, Kur’ân açısından oldukça problematiktir. Çünkü Kur’ân’a

⁹⁶ Nûh, 72/ 5-25.

⁹⁷ Nûh, 71/26-27.

⁹⁸ A’râf, 7/150, 154; Tâhâ, 20/86.

⁹⁹ Zemahşerî, II, 581; Râzî, XX, 214.

¹⁰⁰ Meselâ bkz. Bakara, 2/120, 145, Mâide, 5/49; Şûrâ, 42/15.

¹⁰¹ A’râf, 7/34, 62, 68, 79.

¹⁰² Râzî, XIV, 151; Âlûsî, VIII, 152. Benzer bir diğer tanım için bkz. Âlûsî, XII, 45.

¹⁰³ Elmalılı, VI, 4075.

¹⁰⁴ Yûnus Kitabı, 4/2.

göre peygamberler Allah'a son derece itaatkâr, O'na tevazu dolu ve hürmetkâr ifadelerle hitâb eden,¹⁰⁵ Allah'a çok şükreden¹⁰⁶ ve O'nun sorgulanamayacağını¹⁰⁷ en iyi bilen kullardır.¹⁰⁸ Hz. Yûnus'un sıkıntılardan kurtulduktan sonra Allah'ı sorgulayıcı sitemkâr ifadeler sarfetmesi nankörlük olup bir peygamber olarak ona uygun düşmez. Nitekim Kitâb-ı Mukaddes'teki, Hz Yûnus'un Tanrı'ya karşı bu sitemkâr ifadeleri ile onun balığın karnında tezellül ve acziyet ifade eden yakarışlarını bildiren pasajlar da¹⁰⁹ birbiriyle çelişmekte ve bu onu, sıkıntısı gittikten sonra bunları unutan bir şahıs konumuna koymaktadır.

c. Kitâb-ı Mukaddes'in sözü geçen pasajından Hz. Yûnus'un misyonunun hakka dâvet değil de, azabı haber vermek olduğu izlenimi doğmaktadır. Halbuki peygamberlerin görevi, Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ etmek ve böylece, onları hakka dâvettir. Onlar bu görevleri esnasında insanları bazen azapla uyarırken (inzâr), bazen de rahmetle müjdelerler (tebşîr). Bu bakımdan inzâr ve tebşîr hakka dâvetin bir yöntemidir. Bir peygamberin, hakka dâvet eden biri değil de sadece, azap ve felâket habercisi olarak düşünülmesi Kur'an'la kesinlikle uyuşmaz.

d. Kitâb-ı Mukaddes'in söz konusu pasajından Hz. Yûnus'un Tanrı'yu, "pişman olan"¹¹⁰ bir varlık olarak vasıflandırması da Kur'an'la çelişen bir durumdur. Çünkü Allah, ilim ve hikmet sahibidir. Ezelden her şeyi bilir ve abes bir şeyi murad etmez.¹¹¹ Bu yüzden de, önceden vaad ettiği bir şeyin yanlışlığını sonradan bilip pişman olması söz konusu olamaz. Üstelik O, vaadinden kesinlikle dönmeyiz.¹¹² Şüphesiz bu durumun, her peygamber gibi, Hz. Yûnus tarafından da çok iyi bilinmesi gerekmektedir.

¹⁰⁵ Peygamberlerin Allah'a olan hitaplarındaki hürmetkâr üslup hakkında meselâ bkz. Bakara, 2/126-129; Mâide, 4/117; İbrâhîm, 14/37, 38, 40, 41.

¹⁰⁶ İsrâ, 17/3.

¹⁰⁷ Enbiyâ, 21/23

¹⁰⁸ Meselâ bkz. Hûd, 11/45-47.

¹⁰⁹ Yûnus Kitabı, 2/1-9.

¹¹⁰ Yûnus Kitabı, 4/2.

¹¹¹ Meselâ bkz. Bakara, 2/3Mâide, 5/118; En'am, 6/73. Allah'ın hikmet sıfatını tarifleri için meselâ bkz. Taberî, II, 511, 617; III, 84; V, 511, VI, 271; Râzî, II, 210; IV, 68; Beydâvî, I, 87, 114, 119, 122; Âlûsî, I, 387; V, 60; Elmalılı, II, 736.

¹¹² Meselâ bkz. Bakara, 2/80; Âlu İmrân, 3/9; Ra'd, 13/31.

e. Kitâb-ı Mukaddes'e göre Tanrı Ninova halkına azap gönderdiğine dair kesin bir vaadde bulunmuş ve bu vaadinden dönmüştür.¹¹³ Halbuki şu âyet, ilgili belde halkı hakkında bir azaptan söz etmekle birlikte, buranın halkının Allah tarafından kesinlikle helâk edileceklerini ve bunun da onlara bildirildiğini içeren bir anlam taşımamaktadır. **“Bir belde halkı inanmalı değil miydi ki, imanları kendilerine fayda versin! İşte Yûnus’un kavmi inandığı zaman, dünya hayatındaki rüsvaylık azabını onlardan kaldırdık ve onları bir süre daha bu dünyada geçindirdik”**.¹¹⁴ Kanaatimizce bu âyette sözü geçen azap, bir vaad (vaîd) olarak değerlendirilse bile bu, isyan ve inkârda ısrar şartına bağlı bir uyarı niteliği taşımaktadır. Onlar da tövbekâr oldukları için bu azap onlardan kaldırılmıştır. Aslında bu uyarılar (inzâr) bütün peygamberlerin dâvet sürecinde yer alan bir yöntem olmuştur.¹¹⁵ Bu bakımdan bu âyetten, Allah’ın kesin vaadinden döndüğüne dair bir anlam çıkmamaktadır. Bu âyette zikredilen azabın, özellikle bu beldenin halkına yapılmış bir azap vaadi olmayıp tüm isyankârlar hakkındaki Allah’ın bir yarası (sünnetullâh) dahilindeki azaba yapılan bir îma olması da muhtemeldir.

Hız. Yûnus’un Ninova’ya ilk defa görevlendirilişi esnasında “öfkelenildiğini” bildiren daha önceki rivâyetlerden çok farklı bir rivâyete daha rastlamaktayız. Bu rivâyet, İbn Abbas ve Saîd b. Cübeyr (ö. 957/13)’e isnâd edilmektedir. Bu rivâyete göre, “Hz. Yûnus, Ninova’ya giderek oranın halkını İslâm’a dâvet etmiş, onlar da bu dâveti kabul etmeyince, Hz. Yûnus onlara, ‘Allah’tan size falanca gün azap gelecek’ deyip oradan ayrılmıştı. Ninova halkı da onun ayrılışı ardından azabın belirtilerini görüp tövbe etmişler, bunun üzerine Allah da onları bağışlamıştı. Şehrin dışında bir yerde vaad ettiği azabın gelmesini bekleyen Hz. Yûnus, azabın gelmediğini görünce yoldan geçen birine bu beldenin halkının durumu sormuş o da, onların tövbe ettiklerini ve bu yüzden de Allah’ın azabı ertelediğini söylemişti. Hz. Yûnus da ‘ben onların arasına bir yalancı olarak dönmem’ diyerek Rabbine öfkelenerek çekip gitmişti”.¹¹⁶

¹¹³ Yûnus Kitabı, 3/1-4.

¹¹⁴ Yûnus, 10/98.

¹¹⁵ Meselâ bkz. Hûd, 11/3, 26, 84; Ahkâf, 46/21, 26.

¹¹⁶ Taberî, XI, 223; XVIII, 101; Suyûtî, V, 545.

Hız. Yûnus kıssasının ilk safhasını ele alan bu rivâyette, “Hz. Yûnus’un Allah’a öfkelenendiği” şeklinde Kur’an’a çok aykırı bir ifade bulunmaktadır. Bu rivâyetin, kurgusu itibariyle de daha önceki iki rivâyetten ayrılmakta olduğu görûlür. Çünkü önceki rivâyetlere göre Hz. Yûnus, Ninova’ya hiç uğramadan gemiye binmişken, bu rivâyette onun, Ninova’ya gittiği ve tebliğ görevi yaptığı bildirilmektedir. Yine bu rivâyette, Hz. Yûnus’un şehrin dışında Ninova’ya gelecek azabı beklemesi ve bu azabın gelmemesine öfkelenmesi hakkında anlatılanların, Kitâb-ı Mukaddes’te kıssanın son safhalarını anlatan pasajlardan¹¹⁷ alınıp Kur’an’a göre kıssanın başında olması gereken safhaya eklendiği görûlmektedir. Sözü geçen ve çelişkiler taşıyan bu rivâyetlerin hepsinin İbn Abbas’a nispet edilmesi ayrıca dikkat çekmektedir.

Yûnus kıssasının birinci safhası ile ilgili şu rivâyet, üstteki rivâyetlerden çok farklı ve Kur’an’a daha uygundur. Bu rivâyete göre “Hz Yûnus Ninova’ya giderek oranın halkını imana davet etmiş, onlar bunu reddedince, onlara kırk gün sonra azap geleceğini söyleyerek öfkeyle oradan ayrılmıştı. Ninovalılar, otuz beş gün sonra azabın alâmetlerini görünce yaptıklarına pişman olup âlimlerine gitmişlerdi. Âlimler de, ‘eğer o, burada ise bir tehlike yok; ama gitmişse o zaman durum dediği gibidir’ demişlerdi. Bunun üzerine onlar, Yûnus’u aramışlar ama, tüm aramalarına rağmen bulamamışlardı. Bunun üzerine samimiyetle tövbe etmişler, tövbelerinin kabulü için de hayvanları yavrularından, küçük çocukları analarından ayırmışlardı . Allah’da tövbelerini kabul ederek onlardan azabı kaldırmıştı”.¹¹⁸

2. Yûnus kıssasının ikinci safhası

Hız. Yûnus’un bindiği gemiden atılışı balık tarafından yutuluruşu, balığın karnında iken tövbe ve istiğfarla geçirdiği süre ve balığın karnından karaya çıkarılışı Kur’an’a göre Yûnus kıssasının ikinci safhasını teşkil etmektedir. Bu safhayı ilgilendiren âyetler şunlardır: “Zünnûn öfkelenerek giderken kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı; fakat sonunda karanlıklar içinde ‘Senden başka ilah yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben zulmedenlerdenim’ diye seslenmişti. Biz de ona cevap verip onu üzüntüden kurtarmıştık. İnananları böyle koruruz”;¹¹⁹ “Kendini kınarken onu bir

¹¹⁷ Krş. Yûnus Kitabı, 4/ 1-5.

¹¹⁸ Taberî, XI, 221; Râzî; XVII, 165; Suyûtî, III, 573.

¹¹⁹ Enbiyâ, 21/87-88.

balık yutmuştu. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrara dirileceği güne kadar balığın karnında kalacaktı. Halsiz bir halde iken onu sahile çıkardık. Onun üzerine geniş yapraklı bir bitki (yaktîn) yetiştirdik;¹²⁰ *“Ey Muhammed! Sen Rabbinin hükmüne sabret, Balık sahibi (Sâhibü'l-Hût/Yûnus) gibi olma. O pek üzgün olarak Rabbine seslenmişti. Rabbinin katından bir nimet ulaşmasaydı, kınananmış olarak kıyıya atılacaktı”*.¹²¹

Kur'ân'da haber verilen bu safha, Kitâb-ı Mukaddes'te Yûnus kıssasının ikinci babını teşkil etmekte, Hz. Yûnus'u büyük bir balığın yutması ve onun burada iken hayatta kalışı Allah'ın kudretine delâlet eden bir mucize olarak özü itibariyle Kur'ân'a uymaktadır. Yine, Hz. Yûnus'un balığın karnında bulunduğu durumun tasvir edilişi, Tanrıya işlediği hatadan dolayı duyduğu pişmanlık, O'na karşı tevazu, acziyet ve şükürünü bildiren Kitâb-ı Mukaddes'teki ifadeler de özü itibariyle Kur'ân'la son derece örtüşmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'te bu safhayla ilgili özetle şunlar anlatılmaktadır: “Yûnus, Tanrı'nın kendisini kovduğunu, dalgalı engin denizin derinliklerine attığını ifade edip ‘arkamdan dünya ebediyen sürgülendi’ diyerek O'na halini arz etmiş ve Tanrı'yı imdada çağırmıştır. ‘Sen benim sesimi işittin, hayatımı Sen çukurdan çıkardın’ şeklinde Tanrı'nın yakarışlarına karşılık vermesi ile ilgili minnet ve şükran duygularını ifade etmiştir. Yine bu safha ile ilgili pasajda onun, balığın karnından çıktıktan sonra Tanrı'nın mabedine hizmet edeceği ve O'na şükürünü ifade için kurban keseceği şeklinde adaklarda bulunduğu ve en sonunda da, ‘kurtarış Rabbe âittir’ diyerek Tanrıyı tazim ettiği” görülmektedir.¹²²

Müfessirlere göre, Kur'ân'da bildirilen Hz. Yûnus'un gemiden atılması ve balık tarafından yutulması, onun isyanına karşı verilen bir ceza olmayıp Allah tarafından onun yanılığısından ötürü günahlarından temizlenmesi¹²³ amacına yönelik bir sınama olması mümkündür.¹²⁴ Çünkü peygamberlerin cezalandırılması asla söz konusu değildir. Onların uğradıkları sıkıntılar sınama (mihne) niteliğindedir.¹²⁵ Peygamberlerin vahiy dışında hayırlı

¹²⁰ Saffât, 37/140-146.

¹²¹ Kalem, 68/48-49.

¹²² Yûnus Kitabı, 2/1-10.

¹²³ Kurtubî, XI, 219.

¹²⁴ Zemahşerî, II, 581; Kurtubî, XI, 219.

¹²⁵ Râzî, XX, 215.

olur zannıyla yaptıkları bir iş, Allah'ın muradına uygun değilse, onlar bu yaptıklarından dolayı dünyada uyarılırlar.¹²⁶

Bu safhada Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes arasında göze çarpan fark, kabak türünden bir bitkinin (*yaktîn*), Allah tarafından bitirilmesindeki zamanlama ile ilgilidir.¹²⁷ Şu âyete göre bu bitki, ikinci safhada yani, Hz Yûnus'un balığın karnından karaya çıkarılmasından sonra ona gölgelik etmesi ve beslenmesi amacıyla Allah tarafından bitirilmiştir: "*Halsiz bir halde iken onu sahile çıkardık. Onun üzerine geniş yapraklı bir bitki (yaktîn) yetiştirdik*".¹²⁸ Kitâb-ı Mukaddes'e göre ise, bu bitkinin yetişmesi, balığın karnından çıktıktan sonra Ninova'ya gidişinin ardından buraya vaad ettiği azabın gelişini şehir dışında bekleyişi esnasında gerçekleşmiştir.¹²⁹

Tefsirlerde nakledilen rivâyetlere göre de Yûnus kıssasının ikinci safhasında şunlar olmuştur: "Yûnus gemiye binince gemi batacak gibi oldu. Gemiciler, 'burada ya âsi bir adam, ya da bir köle var. Çünkü gemi, rüzgâr olmadan böyle yapmaz.'¹³⁰ Biz böyle bir belâyla karşılaşınca kur'a çekeriz. Elbette bir kişinin boğulması, geminin batmasından hayırlıdır' diyerek kur'a çektiler. Çekilen üç kur'a Yûnus'a isabet etti. Böylece o kendisini denize attı. Derken bir balık gelerek onu yuttu. Allah da balığa. 'onun kılına bile zarar verme. Çünkü ben senin karnını ona hapisane kıldım. Onu sana yiyecek olsun diye vermedim' diye ilham etti.¹³¹ Sonunda Allah onu balığın karnından kurtardı. Balık onu geniş ve düz bir yere, tıpkı derisi bulunmayan bir civciv gibi yere attı. Derken Allah, Yûnus'un gölgeleneceği ve meyvesinden yiyeceği gövdesiz bir bitki (*yaktîn*) bitirdi. O bitki kuruyunca, Yûnus buna üzölmeye başladı. Bunun üzerine, 'üzö bine ve daha fazlasına üzömediğin halde, böyle bir bitkiye mi üzölüyorsun? Halbuki

¹²⁶ İbn Hazm, IV, 17

¹²⁷ Yûnus kıssasındaki kabaksı bitkinin bitmesi ile ilgili zamanlama açısından Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes arasındaki değineceğimiz bu farka Elmalılı da dikkat çekmektedir. (Bkz. Elmalılı, VI, 4074).

¹²⁸ Saffât, 37/145-146.

¹²⁹ Yûnus Kitabı, 4/6.

¹³⁰ Geminin hareketsiz kalması ile ilgili rivâyetler için ayrıca bkz. Taberî, XXIII, 118, 125; Kurtubî, XV, 86; Suyûtî, V, 540, 541.

¹³¹ Balığın Hz. Yûnusa zarar vermemesi ile ilgili rivâyetler için ayrıca bkz. Râzî, XVI, 165; Kurtubî, XV, 82; Suyûtî, IV, 599.

sen onlara gitmedin ve onların rahatlarını sağlamadın' diye hitâb etti".¹³²

Bu rivâyette belirtilen detay bilgiler, Kur'ân'da bulunmamakla birlikte Kur'ân'la da çelişmemektedir. Gemide olanlar ve Hz Yûnus'un kabaksı bitkinin kuruması hakkında bu rivâyette anlatılanların Kitâb-ı Mukaddes'ten alındığı¹³³ açık olmakla birlikte, bu bilgiler Kur'ân'daki kıssa ile ilgili safhalara uygun yerlerde zikredilmiştir.

Bazı rivâyetlerde, geminin sakin bir denizin ortasında hareketsiz kalışı,¹³⁴ bir başka rivâyette ise, fırtınaya yakalanışından¹³⁵ söz edilmektedir. Balığın, Hz. Yûnus'u dolaştırdığı yerler, onun balığın karnında kaldığı süre konusunda da çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Meselâ, balık onu önce Nil'e, sonra Fars denizine, sonra Batâih denizine ve sonra da Dicle'ye götürmüş ve buradan karaya atmıştır.¹³⁶ Bir başka rivâyete göre, Eyle'ye götürmüş sonra Dicle'ye ve sonra da Ninova'ya atmıştır.¹³⁷ Hz. Yûnus'un balığın karnında kalış süresi hakkında; "çok az bir zaman, bir saat, bir gün, üç gün, yedi gün, kırk gün" olduğu şeklinde de çeşitli rivâyetler bulunmaktadır.¹³⁸

Hız. Yûnus'un balığın karnında kalış süresi ile ilgili bu rivâyetlerin çok çelişik olması ve balığın dolaştırdığı yerlerin bağlantısının coğrafi bakımdan imkânsızlıklar taşıması bu rivâyetlerin tutarsızlığını ortaya koymaktadır. Nitekim, balığın Nil nehrinden sonra Fars denizine geçmesi, Süveyş kanalının mevcut olmadığı bir dönemde imkânsız bir durumdur.

Taberî (ö. 310/922), "*Sen'den başka ilâh yoktur. Sen noksanlıklardan münezzehsin. Doğrusu ben haksızlık (zulm) edenlerdenim*"¹³⁹ âyetinin tefsiri ile ilgili şu rivâyeti nakletmektedir: "Saîd b. Hasen şunu rivâyet etmektedir: Bana şu (haber) ulaştı: Yûnus

¹³² Kabaksı bitkinin kuruması hakkında Allah'la Hz. Yûnus arasındaki konuşma ile ilgili rivâyet için ayrıca bkz. Taberî, XXIII, 118, 125; Râzî, XXVI, 165; XXVI, 165; Suyûtî, V, 541; Kurtubî, XV, 84.

¹³³ Krş. Yûnus Kitabı, 1/4-17; 4/6-11.

¹³⁴ Taberî, XX, 118; Kurtubî, XV, 86; Suyûtî, V, 541.

¹³⁵ Kurtubî, XV, 82.

¹³⁶ Râzî, XXVI, 165.

¹³⁷ Taberî, XXIII, 125; Kurtubî, XV, 80.

¹³⁸ Bkz. Taberî, XVIII, 104; Râzî, XXVI, 165; Kurtubî, XV, 81.

¹³⁹ Enbiyâ, 21/87.

günâh işleyince Rabbine kızarak çekip gitti ve şeytan, onun ayağını kaydirdi (dalâlete düşürdü). Böylece Allah'ın onu sıkıştırmayacağını sandı (*Bizim onu sıkıştırmayacağımızı sandı*). Daha önce o Allah'a ibadete eder ve O'nu tesbih ederdi. Allah da onu bu yüzden şeytanın eline bırakmak istemedi. Onu alıp balığın karnına attı. Balığın karnında geceyle birlikte kırk gün kaldı. Allah orada onun canını korudu ve öldürmedi. O da balığın karnında Allah'a tövbe etti ve kendini kusurlu gördü ve şöyle dedi: *'Senden başka tanrı yoktur. Sen münezzehsin, doğrusu ben zulmedenlerdenim'*. Allah da onu, daha önceki ibadeti ve tesbihleri sebebiyle rahmetiyle balığın karnından çıkardı".¹⁴⁰ Bu rivâyette bir peygamber olan Yunus'un, Rabbine kızdığından ve şeytanın onu dalâlete düşürmesinden söz edilmesi, Kur'an'la son derece çelişkilidir. Çünkü şu âyet, peygamberlerin şeytanın aldatmasına karşı Allah'ın koruması altında olduklarını bildirir:¹⁴¹ *"Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz hiçbir resül ve nebi yoktur ki, bir şey arzulan zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmış olmasın. Allah, şeytanın karıştırdığını giderir, sonra kendi âyetlerini sağlam olarak yerleştirir"*.¹⁴²

3. Yunus Kıssasının Üçüncü Safhası

Kur'an'a göre Yunus kıssasının üçüncü safhası, Hz. Yunus'un karaya çıkmasından sonra tekrar tebliğle görevlendirilmesidir. Şu âyetler, bu safhayı haber verir: *"Onu yüz bin ve daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik. Sonunda ona inandılar. Bunun üzerine Biz de onları belli bir süreye kadar geçindirdik"*.¹⁴³

Bu âyetlerin siyak ve sibakı, Hz. Yunus'un görevlendirildiği bu belde halkının iman etmesinin, onun balığın karnından çıkmasından sonra oraya tekrar gidişi esnasında olduğuna dikkat çeker. Ancak müfessirler; Ninova halkının, Hz. Yunus'un aralarından ayrılışından sonra, onlara haber verdiği azabın alâmetlerini gördüklerini ve bunun üzerine iman ettiklerini belirtmekte ve onların iman etmelerini kıssanın birinci safhasına bağlamaktadırlar.¹⁴⁴ Kur'an'da rastlayamadığımız bu açıklama, Katâde (ö.

¹⁴⁰ Taberî, XVIII, 104.

¹⁴¹ Beydâvî, II, 93.

¹⁴² Hac, 22/52.

¹⁴³ Saffât, 37/147-148.

¹⁴⁴ Zemaşeri, II, 253; Beydâvî, I, 447; İbn Kesir, II, 414.

118/736)'den gelen bir rivâyete¹⁴⁵ dayanmakta ve Yûnus kıssasının aynı zamanda üçüncü safhasını da ilgilendiren şu âyet bu rivâyetle tefsir edilmektedir: “Bir belde halkı inanmalı değil miydi ki, imanları kendilerine fayda versin! İşte Yûnus’un kavmi inandığı zaman, dünya hayatının gerektirdiği azabı onlardan kaldırdık ve onları bir süre daha bu dünyada geçindirdik”.¹⁴⁶

Müfessirlerin, “Onu yüz bin ve daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik. Sonunda ona inandılar”¹⁴⁷ âyetinde kastedilen belde halkının iman etme olayını da Katâde’den gelen rivâyet doğrultusunda onların imân edişiyile te’lif etmeye çalıştıkları görülmür. Bir görüşe göre onlar önce, Hz. Yûnus aralarından ayrıldıktan sonra azabın belirtilerini görüp iman etmişler ve Hz. Yûnus, aralarına ikinci kez döndükten sonra imanlarını yenilemişlerdi. Saffât, 37/147-148’de ki iman edişten bu kastedilmiş olabilir.¹⁴⁸ Bir görüşe göre de, sözü geçen belde halkının azabın belirtilerini gördükten sonra iman etmeleri, korkuya dayanan bir iman iken, Saffât sûresindeki âyetlerde belirtilen ve Hz. Yûnus’un ikinci kez gelişi sonrasındaki imanları, samimi bir iman olabilir.¹⁴⁹ Bize göre, Katâde’den gelen rivâyet eğer kabul edilecekse bu belde halkının, Hz. Yûnus’un ayrılışı sonrası, haber verdiği azabın belirtilerini görerek kendilerini iman ve tövbeye hazırlamış olmaları ve Hz. Yûnus’un dönüşünün ardından onun diğer tebliğ ettiği şeyleri tasdik ederek bunlara tâbi olmaları anlamına gelebilir.

Saffât, 37/137’de Hz. Yûnus’un ikinci kez peygamber olarak tebliğle görevlendirildiği bu beldenin ismi zikredilmemektedir. Ancak müfessirler arasında hâkim görüşe göre bu ikinci görevlendiriliş onun ilk görev yeri olan Ninova’yadır.¹⁵⁰ Müfessirler bu âyetin, Hz. Yûnus’un önce görevlendirildiği yerden başka bir yere görevlendirilmiş olmasına delâlet etmesi ihtimali üzerinde de durmaktadırlar.¹⁵¹

¹⁴⁵ İbn Kesir, II, 414.

¹⁴⁶ Yûnus, 10/98.

¹⁴⁷ Saffât, 37/147-148.

¹⁴⁸ Beydâvî, II, 303.

¹⁴⁹ Âlûsî, XXIII, 148.

¹⁵⁰ Taberî, XXIII, 125; Râzî, XXVI, 164; Beydâvî, II, 302.; İbn Kesir, IV, 23; El-mahlî, VI, 4076.

¹⁵¹ Beydâvî, II, 302-303; İbn Kesir, IV, 23.

Yûnus kıssasının, Kur'an'la Kitâb-ı Mukaddes arasındaki en göze çarpan diğer bir farkı da bu safhada bulunmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'in sondaki üçüncü ve dördüncü bablarına göre özetle; "Tanrı, onun balığın karnından çıktıktan sonra Ninova'ya gitmesini ve oranın halkına kırk gün içinde o şehrin helâk olacağını bildirmesini emreder. O da oraya giderek Tanrı'nın bu azap vâdini onlara bildirir. Bunun üzerine Ninovalılar, ona inanarak bağışlanmaları için Tanrı'ya yalvarırlar. Herkes oruç tutar, hayvanları aç bırakırlar, başta kral olmak üzere insanlar çullara sarılırlar. Tanrı da onlara vaad ettiği azabı kaldırır.¹⁵² Yûnus, Tanrı'nın onlara azab etmemesine öfkelenerek şehri terk eder. Şehrin dışında bir yere çekilerek şehre ne olacağını beklemeye başlar. Tanrı da orada, ona gölge olsun diye geniş yapraklı bir asma fidanı bitirir. Yûnus buna çok sevinir; ancak ertesi gün bir kurt bu bitkiyi kemirerek kurutur. Güneşin harareti ve yakıcı bir rüzgârın etkisiyle ona baygınlık gelir. Bunun üzerine kendisine ölüm temenni eder.¹⁵³ Tanrı da bu olay üzerine, 'sen emeğini çekmediğin ve büyütmediğin, bir gecede çıkan bir asma kabağına acıyorsun. Böyleyken ben Ninova'ya, o büyük şehre acımayayım mı? O şehirde, yüz yirmi binden fazla insan, bir çok hayvan var' şeklinde hitâb eder."¹⁵⁴

Kitâb-ı Mukaddes'te bu safha da anlatılanlardan, "öfkelenme" olayının mâhiyet itibâriyle farklı ancak lafzen Kur'an'daki kıssanın birinci safhasını, kabaksı bitki veya asma fidanının çıkmasının ikinci safhasını ilgilendirdiğine daha önce değinmiştik. Yine bu bitkinin kurumması ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes'teki Tanrı'yla Hz. Yûnus arasındaki diyalogun Kur'an'da bulunmadığına dikkat çekmek gerekir.

Tefsirlerde geçen bir rivâyette ise Hz. Yûnus'un Ninova'ya giderek tebliğ görevine başlamasının, balığın karnından çıkışı sonrasında olduğu belirtilmekte ve bu durum, Kitâb-ı Mukaddes'teki kıssanın seyri ve içeriğiyle benzerlikler göstermektedir. Bu rivâyet özetle şöyledir: "Yûnus, balığın karnından çıktıktan sonra Allah ona vahyetti ve onlara gitmesini emretti. Yûnus onların topraklarına varınca onlara, 'Allah, beni size, benimle birlikte İsrâiloğullarını salıveresiniz diye gönderdi' dedi. Onlar da, 'şâyet

¹⁵² Yûnus Kitabı, 3/1-10.

¹⁵³ Yûnus Kitabı, 4/1-10.

¹⁵⁴ Yûnus Kitabı, 4/11.

biz, senin doğru söylediğini bilsek bunu yaparız. Biz ülkenize geldik ve sizi esir aldık, Eğer durum senin dediğin gibi olsaydı, Allah bundan bizi engellerdi' dediler. Bunun üzerine Yûnus, üç gün onları buna dâvet etti, ama onlar bunu reddettiler. Allah da Hz. Yûnus'un onlara, 'eğer iman etmezseniz, size azap gelecek' demesini vahyetti. Yûnus da bunu onlara bildirdi; ama onlar yine direttiler. Yûnus da oradan ayrıldı. Onlar, onu aralarında göremeyince, yaptıklarına pişman olup onu aramaya koyuldular. Onu bulmaktan ümitlerini kesince âlimlerine gittiler. Onlar, 'Eğer burada ise bir tehlike yok; ama gitmişse o zaman durum dediği gibidir' dediler. Onu aramaların rağmen bulamadılar.¹⁵⁵ Bunun üzerine şehrin kapılarını kapattılar. Şehre hayvanları giremedi. Hayvanları yavrularından, küçük çocukları analarından ayırdılar. Sabaha doğru gökten azabın indiğini gördüler. Bunun üzerine üstlerini başlarını yırtarak feryat etmeye başladılar. Hâmile kadınlar çocuklarını düşürdü, çocuklar ağlaştı, hayvanlar meleşti. Derken Allah onlardan azabı kaldırdı. Bundan sonra Yûnus'a gittiler ve ona iman ettiler ve İsrâiloğullarını onunla birlikte gönderdiler."¹⁵⁶ Bu rivâyette yine, Hz. Yûnus'a, İslâm'a dâvet değil de, İsrâiloğullarını kurtarma misyonu yüklendiği dikkat çeker.

Hz. Yûnus'un azabın geleceği ile ilgili belirttiği sürenin; "sabah vakti, üç gün, kırk gün sonra" olduğu hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır.¹⁵⁷ Bu rivayetlerin bazılarında onun, Ninova'dan 1/3 mil ayrıldıktan sonra veya onun ayrıldığı geçenin sabahında azabın belirtilerinin görüldüğü¹⁵⁸ ifade edilir.

Tefsirlerde yer verilen Ninova halkının pişmanlıklarını göstermek için, çocukları ve hayvanları yavrularından ayırarak ve çullar giyerek yaptıkları hakkındaki rivayetler¹⁵⁹ Kitâb-ı Mukaddes'tekiyle içerik olarak aynıdır.¹⁶⁰

Kitâb-ı Mukaddes'te yer almadığı halde, Hz. Yûnus'un balığın karnından çıkışından sonra Ninova'ya gelişi hakkında şu rivâyete de rastlamaktayız: "Hz. Yûnus, bu şehre yaklaşınca yolda bir ço-

¹⁵⁵ Ninovalıların alimlerine gitmeleri hakkındaki rivâyet için ayrıca bkz. Taberî, XVIII, 101.

¹⁵⁶ Râzî, XX, 212-213.

¹⁵⁷ Taberî, XI, 223; Râzî, XVII, 165; Kurtubî, XIII, 245.

¹⁵⁸ Taberî, XI, 222-223; Kurtubî, VIII, 245; Suyûti, 3/573.

¹⁵⁹ Taberî, XI, 222-223; XVIII, 101; XXIII, 124; Râzî, XX, 212-213; Kurtubî, VIII, 245; Suyûti, III, 572-573; V, 540.

¹⁶⁰ Bkz Yûnus Kitabı , 3/5-9.

bana rastladı. Ona, bu şehrin halkının ne durumda olduğunu sordu ve o da iyi oldukları haberini verdi. Hz. Yûnus da çobana, Yûnus'la karşılaştığını oradakilere haber vermesini, o yerin ve orada bulunan ağacın kendisinin Yûnus peygamber olduğuna şahitlik edeceğini söyledi. Çoban da o şehrin insanlarına bu haberi ilettiler. Onlar da bunun üzerine oraya gelerek ağaçtan ve o yerden şahitlik etmesini istediler. O ağaç ve yer de, Yûnus'la karşılaştıklarına şahadet ettiler".¹⁶¹

Sonuç

Kur'an'daki Hz Yûnus kıssası, aralarındaki tüm benzerliğe rağmen Kitâb-ı Mukaddes'teki Yûnus kıssasından önemli farklarla ayrılmaktadır. Kur'an'a göre, Hz. Yûnus'un peygamber olarak gönderilişi ve bu esnada görev yerinden ayrılmasına kadar geçen safha ile Hz. Yûnus'un balığın karnından karaya çıkarılmasından sonraki safhanın zamanlaması, Kitâb-ı Mukaddes'e göre çok farklıdır. Söz gelişi, Hz. Yûnus'un "öfkelenmesi" olayı, Kur'an'a göre, kıssanın birinci safhasında vuku bulmasına rağmen, Kitâb-ı Mukaddes'teki kıssanın son safhasında cereyan etmiştir. Yine, kabak bitkisinin bitirilmesi, Kur'an'daki kıssanın ikinci safhasında, Kitâb-ı Mukaddes'te ise en son safhada anlatılmaktadır. Bunun da, Kitâb-ı Mukaddes açısından sürecin işleyişinde bir diyakronizme yol açtığı görülmektedir. Bütün bu farklar, Kur'an kıssalarının Kitâb-ı Mukaddes'ten alınmayıp vahye dayandığının bâriz örneklerindedir.

Yûnus'un Allah'la olan diyaloglarıyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılan bazı olayların Kur'an'ın ortaya koyduğu inanç esaslarıyla da uyummadığı görülür. Sözgelimi Kitâb-ı Mukaddes'e göre, Hz. Yûnus'un "öfkelenişi", Ninova halkına azabın gelmeyişi yüzündendir ve dolayısıyla Allah'a karşı bir öfke niteliğindedir. Bu konuda söyledikleri ise onu; Allah'a isyân eden, O'nu sorgulayan ve insanlara merhamet hissi taşımayan biri olarak tanıtmaktadır. Halbuki, Kur'an'a göre onun "öfkelenmesi", şirke karşı duyulan bir öfke niteliği taşımaktadır.

Her iki kitap arasında sözü geçen farklara rağmen şu ortak yönler de dikkatimizi çekmektedir: Hz. Yûnus'un gemiye binmesi, buradan çekilen bir kur'a sonucu denize atılması ve sonra balık tarafından yutulması ve karaya çıkmasına kadar geçen süreç her

¹⁶¹ Kurtubi, XV, 84, 86; Suyûti, V, 542.

iki kitapta da aynı safhadadır. Hz. Yûnus'un balığın karnında iken Allah'a yalvarışı ve kusurunu ifade konusundaki söyledikleri her iki kitapta da öz itibariyle uyuşmaktadır.

Bu kıssayı ilgilendiren âyetler hakkında tefsir geleneğimizde birçok haberin aktarıldığı, görülmektedir. Kur'an ve hadislerde hakkında hiçbir açıklama bulunmayan bu haberlerin bazılarının, Kitâb-ı Mukaddes'ten alındığı açıktır. Kitâb-ı Mukaddes'te rastlamadıklarımızın ise Yahudiliğin Midraş geleneğinden geldiği anlaşılmaktadır.

Sonuçta tefsirlerde yer alan bu haberlerin bazılarının, Kur'an'ın koyduğu ilkelerle çatışan bir yönü bulunmamakla birlikte, bazılarında bu durumun aksi söz konusudur. Kanaatimize göre Kur'an'la çelişenler, daha sonraki dönemlerde sahabe ve tabiine nispet edilmiş olabilirler. Müfessirler ise bunları, doğruluğuna inandıkları için değil de, mukayese için tarihsel bilgi bâbından aktarmış olabilirler.